

DOS & DON'TS

Voor "Ondernemersgeest" & "Loopbaanvaardigheden"
binnen Onderwijs in Ondernemerschap

AANLEIDING

‘Innovatie en creativiteit (inclusief ondernemerschap) op alle onderwijs- en opleidingsniveaus bevorderen’ - dit is strategische doelstelling 4 binnen het ‘strategisch kader voor Europese samenwerking op het gebied van onderwijs en opleiding’ (‘ET 2020’) (2009/C 119/02). Dit document volgt de overeenkomst voor Europese samenwerking met het oog op de strategische doelstellingen, gebruik van Europese programma’s, vooral op het terrein van leven lang leren, de ontwikkeling en het gebruik van gemeenschappelijke referentiemiddelen en -methodes, periodieke controle, etc.

Op basis van deze achtergrond heeft het Comenius-netwerk ‘Entrepreneurship Education and the World of Work – EE&WoW’ een aantal descriptoren ontwikkeld die betrekking hebben op relevante items voor de ‘**Dos & Don’ts**’ van effectief onderwijs in ondernemendheid en ondernemerschap.

Deze Dos & Don’ts beslaan drie verschillende themagebieden: ‘Ondernemersgeest’, ‘Loopbaanvaardigheden en transitie’ en ‘Beleid, strategieën en netwerken’ en zijn in twee documenten uitgegeven.

Dit document gaat over ‘Beleid, strategieën en netwerken’ en is ontwikkeld door een werkgroep van het Comenius-netwerk ‘EE & WoW’ met partners uit de landen Oostenrijk, Bulgarije, Denemarken, Griekenland, Italië, Spanje, Zweden, Nederland en Turkije.

Het is een hulpmiddel voor politici en professionals op het gebied van onderwijs, voor zelfevaluatie op het gebied van ‘Onderwijs in ondernemendheid en ondernemerschap’ (OO) en ‘Onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling’ (OL) met de nadruk op de eisen en wensen van de ‘World of Work’.

Met behulp van de volgende niveaus kan worden ingevuld in hoeverre de items zijn uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

Het hulpmiddel is onderverdeeld in 12 categorieën om een holistisch perspectief te bieden op alle relevante kwesties van OO/OL. Het hulpmiddel omvat een overzicht met alle 12 categorieën met 68 Dos en 35 Don’ts en tevens voor een aantal categorieën die van specifiek belang zijn, voor gebruik op nationaal, regionaal of lokaal niveau en tevens op scholen of andere onderwijsinstellingen.

DOS & DON'TS

Voor “Ondernemersgeest” & “Loopbaanvaardigheden” binnen Onderwijs in Ondernemerschap

CATEGORIE 1: DOELSTELLINGEN

De nationale doelstelling en het oogmerk van ‘Onderwijs in Ondernemendheid Ondernemerschap’ (OO) en ‘Onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling’ (OL) is afgeleid van de 4e prioriteit en de 7e key competence van het Europese programma ‘Onderwijs en Opleiding 2020’: ‘gevoel voor initiatief en ondernemerschap’ uit het Europese referentiekader. OO/OL richt zich op het ontwikkelen van vaardigheden en competenties die nodig zijn om leerlingen voor te bereiden op een snel veranderende en uitdagende wereld.

Onderwijs in Ondernemendheid en Ondernemerschap is een holistische aanpak die activiteiten beslaat zowel binnen als buiten de school en die bestaat uit activiteiten in brede en enge zin, van persoonlijke, sociale competenties en loopbaanvaardigheden (CLV) tot het vermogen om een bedrijf op te richten en het verwerven van de vaardigheden en opvattingen van een ondernemer.

In de volgende tekst betekent ‘OO’ altijd het geheel van ‘OO/OL/CLV’ samen.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO is geïntegreerd in algemene schoolcurricula's.
2. OO-activiteiten maken deel uit van de curricula's op alle soorten scholen.
- 3.
4. OO wordt beschouwd als een levenslang leerproces.
5. OO-activiteiten vinden plaats op interdisciplinaire wijze.
6. OO-activiteiten worden uitgevoerd in samenwerking met externe partners (bedrijven, banken, NGO's, etc.).
7. OO is gebaseerd op leren door ervaring: nadruk en focus op 'leren door te doen' en 'hands-on werken'.
8. OO-activiteiten werken kruislings: ze vormen een algemene aanpak voor allerlei soorten activiteiten die zich in het onderwijssysteem voordoen: leren, onderwijzen, managen, uitdagingen aanpakken, problemen oplossen.
9. OO omvat alle leeftijdsgroepen beginnend bij de eerste fase van het jeugdonderwijs tot aan tertiair onderwijs en vervolgonderwijs en -training.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Beschouw OO niet als geïsoleerde kwestie
2. Geef niet alleen theoretisch onderwijs in OO

CATEGORIE 2: DOELGROEPEN

Belangrijkste doelgroepen van OO-activiteiten zijn jongeren, studenten binnen en buiten school en formeel onderwijs. Indirecte doelgroepen zijn bijv. docenten, ouders, loopbaanadviseurs, schoolhoofden, jongerenwerkers en trainers, evenals belanghebbenden en beleidsmakers.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. De leerweg is is aangepast aan de specifieke doelgroep en omgeving, bijv. landelijk vs. stedelijk, en aan individuele behoeften.
2. OO, ook in de zin van CLV, heeft direct betrekking op jongeren en studenten op alle niveaus van het onderwijs, van basisschool tot middelbare school, vervolgopleiding en daaropvolgende opleidingen en trainingen.
3. Docenten, schoolbestuur, schoolhoofden zijn zich allemaal bewust van het belang van OO en ondersteunen de activiteiten.
4. OO-activiteiten zijn gericht op alle belanghebbenden, van studenten tot politici, om bewustzijn te creëren op het gebied van onderwijs in ondernemerschap.
5. OO-activiteiten zijn indirect gericht op: ouders, ondernemingen, bedrijven, kamer van koophandel, politici; min of meer alle belanghebbenden van het onderwijssysteem.

1. Geef geen onderwijs in OO/OL vanuit een 'one size fits all'-perspectief.
2. Richt het onderwijs niet op één enkele groep belanghebbenden.

CATEGORIE 3: COMPETENTIES

OO stimuleert de ontwikkeling van kennis, vaardigheden en opvattingen, hierdoor zijn jongren in staat (loopbaan)keuzes te maken overeenkomstig hun persoonlijke talenten en loopbaanambities. Te ontwikkelen en te verbeteren vaardigheden en competenties hebben betrekking op Key competence 7:

Nieuwe ideeën bedenken	Communiceren
Nieuwe ideeën in acties omzetten	Debriefen
Een plan opstellen	Evaluëren
Mogelijkheden herkennen en aanpakken	Vastleggen
Activiteiten organiseren	Onderhandelen
Verantwoordelijkheid nemen voor een activiteit	Presenteren
Zichzelf wijden aan een activiteit	Verkopen
Inspanningen leveren om doelen van een activiteit te bereiken	Problemen oplossen
In een groep werken	Sociaal netwerken
Zelfstandig werken	Risicomanagement
Leidinggeven	Digitale competentie
Delegeren	Leren om te leren
Analyseren	

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO op school wordt gezien als een onderwijskundige opvatting, waarbij op verschillende manieren naar verschillende werkplekken kan en moet worden gekeken.
2. Ondernemerschap wordt gezien als competentie voor het doorbreken van patronen en het vinden van nieuwe werkwijzen.
3. OO is bedoeld voor het verbeteren van de ondernemersgeest door algemene vaardigheden op bepaalde vlakken te ontwikkelen en te stimuleren, zoals initiatief en verantwoordelijkheid nemen, en ideeën omzetten in acties.
4. OO is gericht op het verbeteren van de ondernemersgeest door de nieuwsgierigheid, de creativiteit en het zelfvertrouwen van mensen binnen hun eigen kunnen te ontwikkelen.
5. OO is gericht op het verbeteren van de ondernemersgeest door interpersoonlijke vaardigheden en samenwerking te ontwikkelen en met anderen te werken en leren.
6. Bij OO hoort ook werk buiten de onderwijsomgeving, aansluiting op en interactie met de 'World of Work'; het gaat erom dat we realistische taken creëren voor leerlingen/studenten.

1. Behandel OO niet alleen alleen boeken, pen en papier.
2. Organiseer OO-activiteiten niet alleen binnen school.
3. Stop of straf niet als iemand een fout maakt.
4. Denk en/of zeg niet dat iets onmogelijk zou zijn.

CATEGORIE 4: INHOUD EN METHODES

De inhoud van OO is in principe interdisciplinair, inclusief leren door ervaring en begeleiding. Docenten werken als begeleiders van het leerproces; jongeren en studenten vormen het middelpunt. OO bevat alle programma's en activiteiten die de ontwikkeling van Key Competence 7 stimuleren..

Het trainen en onderwijzen van OO moet zich richten op 'leren door te doen', 'hands-on werken' en alle activiteiten die de zelfredzaamheid en het initiatief van deelnemers op gang brengen en stimuleren. Programma's moeten constant worden aangepast, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke sociale, economische, technische en zelfs geografische omgeving.

De school moet assessment in het onderwijs gebruiken. Dit is het proces waarin wordt gezocht waar studententent staan, waar ze naartoe willen en hoe ze bepaalde doelstellingen kunnen behalen. Het houdt in dat studenten steeds feedback krijgen en worden geactiveerd omdat ze steeds moeten reageren op hun eigen leerproces. Het onderwijs moet zich richten op de netwerken van studenten, samen met organisaties in de omgeving.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Bij OO-activiteiten horen alle programma's en projecten die een van de specifieke competenties ontwikkelen van Key competence 7.
2. OO-activiteiten zijn aangepast aan de behoeften en eisen van de doelgroepen.
3. Er worden specifieke indicatoren bepaald en gebruikt om onderwijsresultaten in OO te evalueren.
4. OO-activiteiten zijn ontworpen om zelfwerkzaamheid en initiatief van deelnemers te stimuleren en te versterken.
5. OO-activiteiten worden op maat gemaakt en worden constant aangepast op een specifieke sociale, economische, technische en geografische omgeving.
6. Bij OO-activiteiten hoort een beoordelingssysteem om de onderwijsprestaties van de deelnemers binnen de OO-activiteiten te meten.
7. OO-activiteiten werken op een manier waarbij studenten die eraan deelnemen zichzelf zien als eigenaars van het onderwijsproces dat door de OO-activiteiten in gang wordt gezet.
8. Bij onderwijs en training van de OO-activiteiten worden de eigen netwerken van de deelnemende studenten met organisaties in de omgeving betrokken.
9. Onderwijs van OO draait om de creativiteit en netwerkvaardigheden van studenten en bouwt op platformen voor sociaal netwerken die tegenwoordig belangrijk zijn voor jongeren.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1. Richt u niet alleen op 'het opzetten van een bedrijf'.
2. Sluit gebruik van alternatieve maar onbekende aanpak of methodes voor het verbeteren van ondernemerscompetenties niet uit.
3. Beschouw OO-activiteiten niet alleen als een proces van kennisonderwijs.

CATEGORIE 5: ORGANISATORISCHE AANPAK

De organisatorische aanpak bestaat uit 3 categorieën:

1. Leeromgeving
2. Planning van roosters met het onderwijssysteem
3. Bestuur en organisatie van de school zelf

Leeromgeving:

Organiseer de onderwijsomgeving in uw school op een flexibele en aanpasbare manier:

- Flexibel: binnen of buiten, in de gymzaal of in het klaslokaal, etc.
- Aanpasbaar: met behulp van de lesruimte die het best geschikt is voor het doel van de OO-activiteit
- Echt & virtueel: blogs, chatrooms, Facebook-groepen zijn net zo goed leeromgevingen als het traditionele klaslokaal, dat ook nog prima geschikt is als lesruimte.

Rooster:

- Flexibel en aanpasbaar: Het rooster aanpassen op nieuwe mogelijkheden, behoeften en uitdagingen. Een rooster moet niet het hele schooljaar of semester hetzelfde blijven; leidinggevendenden kunnen reageren op nieuwe situaties.

Schoolbestuur:

- Om ondernemerschap in onderwijs te laten slagen, is een visie nodig voor competenties die worden gezien als essentieel voor de toekomst. De visie moet worden verankerd binnen de organisatie en moet worden ondersteund met een strategisch plan dat uitlegt waarom het belangrijk is en wat er moet worden uitgevoerd. Dit plan moet steeds worden herzien en maakt deel uit van het ontwikkelingsproces.
- Een belangrijke factor in het werk met ondernemerschap in onderwijs is de rol van de leider en de manier waarop de organisatie moet worden bestuurd. Een leider die verantwoordelijkheid neemt voor de visie, door te ontdekken en opnieuw te formuleren wat de sleutelzaken van het onderwijs zijn, en hoe dit het beste voldoet aan de uitdagingen en mogelijkheden zoals de digitalisering van de maatschappij.
- OO en OL werken samen.
- De belangrijkste betrokkene is de school in een breder opzicht: schoolbestuur, docenten en loopbaanadviseurs, etc.
- Vertegenwoordigers uit de 'World of Work' en instellingen zijn ook betrokken om met hun expertise het onderwijsproces te verrijken.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Het onderwijssysteem van de school is gestructureerd en georganiseerd op een manier die de ontwikkeling van intrapreneurs- en ondernemersgeest stimuleert en ondersteunt.
2. De school werkt met vertegenwoordigers uit de arbeidsmarkt, zoals medewerkers en werkgevers van organisaties.
3. Alle docenten zijn gezamenlijk actief betrokken.
4. Activiteiten zijn gebaseerd op het curriculum.
5. OO vindt plaats in een flexibele en aanpasbare omgeving, volgens de behoeften van de activiteit.
6. OO wordt aangeboden door docenten/personeel/adviseurs die op juiste wijze zijn getraind om didactische methodes op basis van ervaring te gebruiken.
7. Externe experts zijn betrokken: een groot aantal externe experts zorgt voor meer inbreng.
8. Externe experts, sprekers, etc. zijn zich zeer bewust van het algemene doel van de activiteiten: het opdoen van vaardigheden en kennis met betrekking tot Key competence 7.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

9. Studiebezoeken aan bedrijven, arbeidsbureaus, handelsorganisaties, banken, postkantoren, openbare bureaus, etc. vormen een onderdeel van de OO-activiteiten.
 10. Er is volledige organisatorische ondersteuning van alle personeelsleden om de doelstellingen van OO te bereiken.
1. Houd studenten niet alleen in het schoolgebouw, omdat externe bezoeken de leerprestaties sterk verbeteren.
 2. Beschouw OO niet als zaak voor één docent.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

CATEGORIE 6: PROCESSEN OM OO-ACTIVITEITEN UIT TE VOEREN

Een OO-activiteit komt voort uit een ontwikkeld programma/project gericht op het Onderwijs in Ondernemendheid en Ondernemerschap, Onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling en loopbaanvaardigheden. Expertgroepen die OO-activiteiten moeten vertegenwoordigers betrekken vanuit:

- Overheid (Ministerie van Onderwijs, Ministerie van Werkgelegenheid, etc.)
- Scholen (schoolleiding en actieve docenten)
- 'World of Work' (medewerkers, vakbonden)
- Aanbieders van OO- en OL-programma's en initiatieven: NGO's, sociale partners, etc.

Het is voor de kwaliteit van de ontwikkelde activiteiten van belang of ze door de onderwijsautoriteiten (regionale en nationale overheid) worden erkend, ondersteund en gepromoot worden als effectieve instrumenten. De directe betrokkenen, docenten en loopbaanadviseurs, worden ondersteund door vertegenwoordigers vanuit de 'World of Work' en door de schoolleiding.

Het proces van OO-activiteiten is opgesplitst in 6 subcategorieën:

Een activiteit ontwikkelen, starten, verbeteren, een lopende activiteit wijzigen, kwaliteitscontrole en -ontwikkeling, effecten, uitkomsten en bewijs.

6.1 De activiteit ontwikkelen

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Expertgroepen zoals hierboven genoemd worden gevormd.
2. Expertgroepen bepalen een trainingsplan voor de betrokkenen: doelstellingen, tijdsplan, verwachte resultaten, kwaliteitscontrole en een kwaliteitsontwikkelingssysteem voor het controleren van OO-activiteiten.
3. De doelgroep van de activiteit wordt bepaald.
4. Internationale middelen, interessante praktijken en modellen worden in acht genomen en indien van toepassing gebruikt.
5. De methodologie van de activiteit is gebaseerd op bewezen resultaten.
6. De methodologie van de activiteit is gebaseerd op een 'leren door te doen'-aanpak.
7. De activiteit is gericht op loopbaan, professionele en persoonlijke ontwikkeling van de doelgroep.
8. Materialen van de activiteit worden ontworpen en voorbereid.
9. Activiteit wordt binnen het onderwijssysteem gestimuleerd.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Kopieer bestaande praktijken/modellen voor OO en OL niet direct, zonder uzelf af te vragen of ze de situatie in kwestie daadwerkelijk behandelen.
2. Ontwikkel geen activiteit zonder een duidelijke visie van de doelstellingen.
3. Gebruik geen vage en onduidelijke formuleringen van strategieën.

6.2 De activiteit starten

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Pilotscholen worden zorgvuldig geselecteerd om de kansen op succes van de activiteit te vergroten en mogelijkheden tot uitbreiding op te volgen.
2. Doelstellingen en verwachte resultaten worden duidelijk uitgelegd aan de schoolleiding en betrokkenen zoals docenten/adviseurs.
3. Docenten en loopbaanadviseurs worden getraind om de activiteit te leveren: training van trainers.
4. De activiteit wordt in het vroegst mogelijke stadium geïmplementeerd wat betreft leeftijdscategorie/onderwijsniveau.
5. Betrokkenen bij de activiteiten krijgen methodologische ondersteuning in de pilotfase die volgt op de training.
6. Al het vereiste lesmateriaal voor de activiteit worden tijdig aan de scholen geleverd.
7. Regionale structuren van het Ministerie van Onderwijs/lokale overheid, etc. dienen als informatiekanal en ondersteunend netwerk voor de activiteit.

1. Begin de activiteit niet voordat u zeker weet dat schoolbestuur en betrokkenen bij de activiteit deze volledig begrijpen, stimuleren en ondersteunen.
2. Begin niet voordat u de feitelijke capaciteit voor de implementatie hebt beoordeeld met betrekking tot personeel, tijd en geld.
3. Maak geen campagne met 'massamarketing', maar begin met enkele scholen en breid een succesvol model later uit. Zo begint u niet overal tegelijk en verliest u uw focus/controle niet.

6.3. Een al lopende activiteit verbeteren

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. De training van betrokkenen van een activiteit wordt georganiseerd als doorlopend en systematisch proces.
2. Er wordt voorzien in training voor het bijsturen van de activiteit, op basis van de resultaten van de activiteit.
3. Er zijn meer betrokkenen bij de activiteit, zoals ouders die ook deel uitmaken van de 'World of Work'.
4. Lokale, regionale en nationale evenementen worden gebruikt om de activiteit te verspreiden, uit te breiden en op te schalen.

5. Nieuwe pilotscholen en -regio's om de activiteit te testen worden geïdentificeerd.
6. Er wordt feedback van studenten gegeven, als belangrijkste begunstigen van de activiteit.
7. 360-graden feedback is een kenmerk binnen de activiteit.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Gebruik geen school voor de pilot als deze daar geen interesse in heeft.
2. Negeer het controleproces niet.
3. Sta geen wijzigingen toe die de focus van de activiteit verleggen.

6.4. Een lopende activiteit wijzigen

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Zorg dat er volledig begrip is waarom een activiteit veranderingen vereist.
2. Coördinatie van opschalen.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Maak geen ongegronde, zinloze of te frequente wijzigingen in een lopende activiteit.

6.5. Kwaliteitscontrole en kwaliteitsontwikkeling

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Het proces wordt regelmatig gecontroleerd.
2. Er worden bezoeken aan het klaslokaal georganiseerd.
3. Studenten beoordelen de competenties die ze hebben behaald en ontwikkeld.
4. De verantwoordelijke expertgroep beoordeelt de resultaten van de activiteit en de ontwikkelde competenties.
5. Expertgroepen gaan samen doorwerken.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Verlies de aandacht voor en controle van de activiteit niet doordat u te veel interessante praktijken wilt toepassen.
2. Schaal de activiteit niet te snel of te veel op.

6.6. Effecten en uitkomsten en bewijs daarvan

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. Carrièrekeuzes worden verbeterd op basis van Onderwijs in Ondernemendheid en Ondernemerschap en onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling
2. Financiële geletterdheid en financieel gedrag worden verbeterd; studenten zijn bijv. verantwoordelijker met geld verdienen, uitgeven en sparen.
3. Er zijn minder voortijdig schoolverlaters.
4. Het aantal stages wordt groter.
5. De jeugdwerkloosheid is gedaald op lokaal, regionaal en Europees niveau.
6. Er worden meer vrijwilligers en belanghebbenden betrokken.
7. Er zijn meer ondernemersactiviteiten en persoonlijke initiatieven.
8. Er worden meer studenten aangetrokken voor OO-activiteiten.
9. Als studenten eenmaal betrokken zijn bij een OO-activiteit, worden ze enthousiast om deel te nemen aan andere OO-activiteiten.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1. Vergeet niet effecten en uitkomsten van activiteiten te evalueren op basis van bewijs.

CATEGORIE 7: PERSONEN DIE BETROKKEN ZIJN BIJ DE ACTIVITEIT BINNEN SCHOOL

Bij OO moet er actieve deelname zijn van alle medewerkers op scholen, waaronder schoolhoofden, docenten en adviseurs, maar ook van ouders en van externe partners zoals loopbaanadviseurs, bedrijfsvertegenwoordigers, handelsorganisaties, etc.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO wordt georganiseerd als gedeelde verantwoordelijkheid en vraagt actieve deelname van partners op lokaal, regionaal en nationaal niveau.
2. Er is actieve deelname van de gehele schoolgemeenschap (schoolhoofden, docenten, studenten, ouders).
3. Er is actieve deelname van externe adviseurs en belanghebbenden, zoals lokale instellingen, arbeidsbureaus, bedrijfsvertegenwoordigers, vakbondsvertegenwoordigers, organisaties en bedrijven in de omgeving van de OO-activiteit.
4. Het schoolbestuur runt de organisatie met ondernemersgeest.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1. Leg de verantwoordelijkheid voor de organisatie en implementatie van OO-activiteiten niet bij één enthousiast persoon of organisatie.
2. Betrek niet slechts enkele studenten bij het werk met OO.
3. Docenten en/of leerlingen kunnen niet kiezen of ze willen werken met OO.

CATEGORIE 8: SAMENWERKINGEN, NETWERKEN EN PERSONEN DIE U EXTRA NODIG HEBT OM UW ACTIVITEIT UIT TE VOEREN

Bij OO hoort actieve deelname van alle belanghebbenden op het gebied van onderwijs en arbeid. OO moet werken in samenwerking met scholen, bedrijven, overheid, arbeidsbureau, Junior Achievement. OO moet plaatsvinden in een continue leerweg op basisscholen, middelbare scholen, beroepsopleidingen, hoger onderwijs, universiteit en verdere opleidingen en trainingen.

OO/OL is een gezamenlijke inspanning van het schoolbestuur en van docenten en adviseurs binnen de school.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. De school werkt samen met vertegenwoordigers van bedrijven.
2. De school werkt samen met vertegenwoordigers van de overheid.
3. De school werkt samen met vertegenwoordigers van het arbeidsbureau.
4. De school werkt samen met vertegenwoordigers van Junior Achievement.
5. De school maakt deel uit van een netwerk met basisscholen.
6. De school maakt deel uit van een netwerk met middelbare scholen.
7. De school maakt deel uit van een netwerk met beroepsopleidingen.
8. De school maakt deel uit van een netwerk met scholen voor hoger onderwijs.
9. De school maakt deel uit van een netwerk met universiteiten.
10. De school maakt deel uit van een gezamenlijk netwerk met basisscholen/middelbare scholen/beroepsopleidingen/scholen voor hoger onderwijs.
11. OO is de topprioriteit van het schoolbestuur in de school.
12. Het schoolbestuur stelt docenten en ander personeel in de school in staat om OO uit te voeren.
13. Er zijn regelmatige bijeenkomsten met belanghebbenden om OO-activiteiten te ontwikkelen en te evalueren.
14. Alle soorten instituten zijn op lokaal, regionaal en nationaal niveau bij OO betrokken: gemeente, Kamer van Koophandel, zakelijke organisatiets, lokale, regionale en nationale overheden.
15. Ouders zijn betrokken bij een OO-activiteit.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Laat medewerkers op school niet aan OO werken zonder betrokkenheid van het schoolbestuur.
2. Werk niet aan OO zonder de 'World of Work' erbij te betrekken.

CATEGORIE 9: PERSONEN DIE BETROKKEN ZIJN BIJ DE ACTIVITEIT VANUIT EXTERNE LEVERANCIERS/PARTNERS

Bij de implementatie van alle OO-programma's in scholen wordt het sterk aanbevolen om samen te werken met organisaties van buiten de scholen, maar die wel direct betrokken zijn met de 'World of Work', zoals leveranciers, NGO's, particuliere bedrijven, overheidsorganisaties met betrekking tot de zakelijke wereld, etc. Deze samenwerking kan variëren tussen bedrijfsbezoeken, lezingen van ondernemers voor studenten, sponsoractiviteiten, trainingservaringen, etc.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. De school werkt binnen OO actief samen met organisaties zoals leveranciers, NGO's, particuliere bedrijven, ondernemersorganisaties, andere overheids- of particuliere organisaties
2. Externe adviseurs en experts nemen actief deel; bedrijf en managers van NGO's, vertegenwoordigers van bedrijf en vakbond, etc.
3. Er is een verschil tussen experts wat betreft hun sector, type taken, leeftijd, geslacht, de locatie van hun activiteit, hun studie, hun culturele en professionele achtergrond. Zo wordt voor extra stimulans gezorgd.
4. Experts zijn beschikbaar om studenten te ontvangen in hun bedrijf/kantoor voor bezoek en/of oefeningen.
5. Experts zijn betrokken bij de projectplanning en de ontwikkeling van OO-activiteiten.
6. Experts werken actief samen en communiceren met docenten en schoolbestuurders.
7. Experts spreken studenten aan met passende taal en passend gedrag.

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1 2 3 4 5

1. Leg de verantwoordelijkheid voor de organisatie en implementatie van OO-activiteiten niet alleen bij experts.
2. Richt het onderwijs niet alleen op bedrijfsexperts.
3. Vergeet niet de interactie tussen docenten, experts en andere belanghebbenden.

CATEGORIE 10: DIMENSIES

OO is een levenslang proces en moet niet worden beperkt tot onderwijs op school, maar wordt in de loop van een leven uitgebreid. Daarnaast heeft OO een multidimensionaal bereik: lokaal, regionaal, nationaal, Europees...

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO wordt georganiseerd en uitgevoerd met een holistische aanpak.
2. OO houdt rekening met het Europese perspectief en nationale, regionale en lokale behoeften.
3. OO past bij het specifieke, landelijke sociaal-economische profiel.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1. Vergeet niet de focus op individuele ontwikkeling te combineren met lokale, regionale, nationale en Europese benaderingen van OO.
2. Pas geen gefragmenteerde benadering van OO toe.

Door de steeds veranderende ‘World of Work’ wordt het leven van burgers steeds meer gekarakteriseerd door meerdere overgangen (EU-resolutie, 2008). Zodoende moet het opdoen van vaardigheden en competenties met betrekking tot Ondernemendheid /Ondernemerschap en loopbaan worden gezien als een levenstaak. Om deze reden moeten Ondernemendheid en Ondernemerschap in Onderwijs (OO) en onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling (OL) een integraal onderdeel uitmaken van het curriculum op scholen, op universiteiten en vervolgoopleidingen en trainingen.

De duur van specifieke OO-activiteiten is bijv. afhankelijk van de volgende parameters van een OO-activiteit: doelen, content, contentniveau, beschikbare tijd van de doelgroepen (scholen, docenten en studenten) en hun roosters en curricula's.

De volgende vragen moeten worden gesteld: hoeveel doelen en welke specifieke doelstellingen moeten met een OO/OL-activiteit worden bereikt? Welke en hoeveel OO- inhoud moet worden geleerd en getraind? Op welk niveau moeten OO-activiteiten worden getraind en geleerd? Is er voldoende kennis beschikbaar?

Hoe meer doelen moeten worden bereikt, hoe meer inhoud moet worden geleerd en getraind, hoe grondiger het niveau van onderwijs en training is, en hoe meer tijd het zal kosten om de OO-activiteit in scholen te implementeren. Afhankelijk van de inhoud en de doelen mag de OO-activiteit één schooldag tot één schooljaar kosten, afhankelijk van het kader dat voor OO-activiteiten is bepaald door het schoolrooster en het curriculum.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO wordt beschouwd als doorgaand, levenslang proces.
2. OO maakt integraal deel uit van het curriculum in basis- en voortgezet onderwijs.
3. OO maakt integraal deel uit van het curriculum in jeugd educatie programma's
4. OO maakt integraal deel uit van het curriculum in programma's van vervolgoopleidingen.
5. Burgers van alle leeftijden krijgen de kans om vaardigheden en competenties te verkrijgen
6. Iedere OO/OL-activiteit heeft een bepaald doel.
7. Iedere OO/OL-activiteit heeft een bepaalde inhoud die moet worden geleerd en waarvoor training moet worden gegeven aan de leerlingen.
8. Iedere OO/OL-activiteit biedt de deelnemers een bepaald niveau van expertise.
9. Iedere OO/OL-activiteit is aangepast op het leerprofiel en de behoeften van de doelgroep.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Het opdoen van vaardigheden en competenties met betrekking tot Onderwijs in Ondernemendheid en Ondernemerschap en onderwijs gericht op loopbaanontwikkeling worden niet gezien als een ,once in a lifetime'-gebeurtenis.

CATEGORIE 12: MIDDELEN, FINANCIERING

Iedere OO-activiteit moet worden ondersteund door voldoende menselijke en financiële middelen. Het is de verantwoordelijkheid van belanghebbenden op alle niveaus, van scholen tot voerheid, om de noodzakelijke middelen te leveren om een kwalitatief OO-programma aan te kunnen bieden.

Er kunnen middelen beschikbaar zijn via normale schoolbudgetten, met een extra bedrag van verantwoordelijke onderwijsautoriteiten op lokaal, regionaal of nationaal niveau, van partners buiten school, door actief werk en mankracht of sponsoring, of door gebruik van nationale en Europese onderwijs- en ondernemersprogramma's.

Gedeelde bijdrage van geld en middelen van alle betrokken belanghebbenden kan nuttig zijn voor een langdurige, duurzame stabiliteit van OO, om het risico op onderbrekingen in de OO-activiteiten te minimaliseren als één van de middelen niet goed werkt.

In hoeverre uitgevoerd:

- 1 in het geheel niet
- 2 overwogen, maar nog niet ontwikkeld
- 3 in ontwikkeling
- 4 ten dele uitgevoerd
- 5 uitgevoerd

1. OO-activiteiten worden ondersteund met middelen, (personeel, financiën) vanuit het normale schoolprogramma en budget.
2. Er zijn middelen beschikbaar voor implementatie van OO-activiteiten door samenwerking tussen bedrijfsorganisaties en de school.
3. Er zijn extra middelen voor OO-activiteiten beschikbaar via lokale, regionale en nationale onderwijsautoriteiten.
4. Nationale en Europese programma's worden toegepast om OO-activiteiten mede te financieren.
5. Er zijn overeenkomsten en contracten voor financiële bijdragen, sponsoring, etc. met particuliere bedrijven, organisaties voor OO-activiteiten.
6. Er is een principiële betrokkenheid van relevante belanghebbenden met betrekking tot het doorgaan met langdurige ondersteuning voor OO-activiteiten.
7. Een goede mix van middelen vanuit verschillende bronnen garandeert een continue en stabiele financiële basis voor OO-activiteiten.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

1. Richt u niet slechts op één type financiële middelen voor OO-activiteiten.
2. Vergeet niet om goede betrokkenheid en gedeelde verantwoordelijkheden te vinden voor persoonlijke en financiële bijdragen aan OO-activiteiten.
3. Leun niet exclusief op steun van overheidsbronnen, zoals fondsen van de nationale of regionale overheid.

© “Entrepreneurship Education and the World of Work”, Comenius Network

Partners:

Styrian Association for Education and Economics, Oostenrijk (Co-ordinator)

Junior Achievement Bulgaria, Bulgarije

Lisbeth Højdal, Denemarken

ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ - Ellinogermaniki Agogi, Griekenland

Eurocultura, Italië

Gemeente 's-Hertogenbosch, Nederland

The Fundación Red Andalucía Emprende, Spanje

Escuela de Alta Dirección y Administración, Spanje

Göteborg Region Association of Local Authorities, Zweden

Istanbul Commerce University, Turkije

<http://www.ee-wow.net>

Editors: Peter Härtel / Michaela Marterer STVG, Oostenrijk

Graphic design en layout: SL Multimedia GmbH, Studio Lannach, Oostenrijk

Geprint in mei 2013

Lifelong
Learning
Programme

Met de ondersteuning van het Lifelong Learning Programme
van de Europese Unie.

510354-LLP-1-2010-1-AT-COMENIUS-CNW

Dit project is bekostigd met ondersteuning van de Europese Commissie. Deze publicatie weerspiegelt alleen de mening van de auteur en de Commissie kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor enig gebruik dat mogelijk wordt gemaakt van de informatie hierin.

“Het is onze visie om jongeren in Europa te ondersteunen in de ‘World of Work’ door middel van Onderwijs in Ondernemendheid en Ondernemerschap.”

De jongeren van Europa zijn de toekomst van Europa.

Ondersteuning van jongeren in hun overgang van onderwijs naar de ‘World of Work’ kent educatieve, economische, sociale en menselijke kanten. De strategische doelstelling 4 in ‘Onderwijs en Opleiding 2020’ in de Europese Unie is ‘Ondernemerschap’. Dit is ook één van de key competences uit het Europese referentiekader.

Het netwerk ‘Entrepreneurship Education and the World of Work’ (EE&WOW) combineert ondernemersgeest, loopbaanvaardigheden en een overgang naar de ‘World of Work’ met educatieve, arbeids- en sociale perspectieven. Uitkomsten van het netwerk zijn duidelijk gerichte aanbevelingen: ‘Dos & Don’ts’ voor ondernemerschap in onderwijs als referentiehulpmiddel.

Deze aanbevelingen zijn zowel gericht op beroepskrachten in scholen en (onderwijs)instellingen, als op belanghebbenden, beleidsmakers, lokale, regionale en nationale autoriteiten op Europees niveau.

Gebruik van dit hulpmiddel draagt bij aan verbetering van pedagogische prestaties om jongeren te ondersteunen in hun ondernemerscompetenties voor een succesvolle overgang van onderwijs naar de ‘World of Work’.

